

Правна защита на обвиняеми и подсъдими в наказателното производство и нейният ефект

април 1999

Доклади: Специални доклади

Правна защита на обвиняеми и подсъдими в наказателния процес и нейният ефект

Съдържание:

Основна правна рамка

Цели, методи и ограничения на изследването

Резултати

Участие на защитник на различните стадии на наказателното производство
Тежест на предвиданото по закон наказание и ползването на адвокатска защита
Зависимост между наличието на адвокатска защита и употребата на незаконно физическо насилие
Оценка на качеството на адвокатската защита, степента на осъзнаване и готовността за защита на собствените права от обвиняемите и подсъдимите
Междуетнически различия при употребата на физическа сила и при ползване на правото за адвокатска защита

Обобщение

Приложение 1

През 1998 г. Българският хелзинкски комитет започна реализацията на проект за създаване на Комисия за правна помощ, който включваше изследване на текущото положение с адвокатската защита и нейния ефект в наказателния процес на Република България. Средства за осъществяване на проекта бяха любезно предоставени от Фондация "Отворено общество" - София. Изследването е първа фаза от по-мощен проект за изграждане на система на адвокатска помощ за бедните обвиняеми и подсъдими.

1. Основна правна рамка

Член 30, ал. 4 дава право на всеки на адвокатска защита "от момента на задържането му или на привличането му като обвиняем". Конституцията, обаче, гарантира правото на участие на защитник в наказателното производство, но не и позитивно задължение на държавата да предостави защитник на определени категории хора. От септември 1992 г. Република България е страна по Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, чийто член 6, т. 3с дава право на всяко лице, обвинено в криминално престъпление, "да се защитава лично или да ползва адвокат по свой избор; ако не разполага със средства за заплащане на адвокат, да му бъде предоставена безплатно служебна защита, когато го изискват интересите на правосъдието". С това Европейската конвенция отива по-нататък от Конституцията, като създава задължение на държавата да осигури адвокатска защита за бедните обвиняеми "когато го изискват интересите на

правосъдието".

Това задължение на българската държава се предполага да бъде посрещнато от два акта на вътрешното право, които съдържат разпоредби, предвиждащи предоставянето на адвокатска помощ на определени категории хора. Това са Наказателно-процесуалният кодекс (НПК) и Законът за адвокатурата (ЗА). Член 70 на НПК предвижда задължително участие на защитник във всички фази на наказателното производство, когато обвиняемият е непълнолетен; когато той страда от физически и психически недостатъци, които му пречат да се защитава сам; когато делото е за престъпление, за което се предвижда смъртно наказание, доживотен затвор или лишаване от свобода не по-малко от десет години; когато обвиняемият не владее български език; когато интересите на обвиняемите са противоречиви и един от тях има защитник и когато делото се разглежда в отсъствието на подсъдимия. За тези категории обвиняеми и подсъдими органите на наказателния процес са длъжни да назначат защитник, който трябва да бъде лице, упражняващо адвокатската професия. В тези случаи адвокатските хонорари се плащат от държавата и по-специално, от бюджетите на съответните институции.

Освен НПК, член 35, ал. 1 от Закона за адвокатурата задължава адвокатите да оказват безплатна правна помощ на материално затруднени лица и на лица, които имат право на издръжка. За прилагането на тази разпоредба обаче в адвокатските колегии не е създадена никаква организационна инфраструктура, държавата не е предвидила средства да осигури прилагането ѝ, а сред практикуващите професията е широко застъпено убеждението, че тя е мъртво право.

Към тази основна правна рамка следва да се добави и изискването на Европейския комитет за предотвратяване на изтезанията, орган, установен с Европейската конвенция за предотвратяване на изтезанията, по която Република България е страна от септември 1994 г. В доклада си в резултат от инспекцията от 26 март - 7 април 1995 г. в България, както и в множество доклади за други страни, КПИ отбелязва, че за ефективното упражняване на правото на достъп до адвокат от момента на задържането е нужно да се установи система на правна помощ за задържаните лица.[1] Комитетът обаче очевидно не е бил в състояние да установи в каква степен системата в България съответства на неговите изисквания, а предоставената по негова молба информация от българското правителство[2] е крайно недостатъчна и неадекватна.

При така определената правна рамка в българското общество нееднократно възникнаха редица въпроси, свързани със съответствието на вътрешното законодателство на България с изискванията на Европейската конвенция за защита на правата на човека и основните свободи, както и с другите международни договори за защита на правата на човека.[3] Те включват проблеми със законодателството и по-специално - с липсата на специални разпоредби за предоставяне на адвокатска помощ на бедни обвиняеми в основния наказателно-процесуален закон, с размера на наказанията, за които се предвижда задължителна защита и др. Наред с това, обаче, тези проблеми засягат и ефекта от настоящата законодателна уредба, включващ относителния дял на обвиняемите и подсъдимите, участващи в наказателния процес без адвокат, преценката на обвиняемите и подсъдимите за качеството на адвокатската защита и не на последно място - зависимостта между участието на адвокат и упражняването на физическо насилие по време и след задържането и в хода на предварителното следствие.

2. Цели, методи и ограничения на изследването

Настоящото изследване си постави няколко основни цели:

- Да очертае дела на обвиняемите и подсъдимите, участващи в различните стадии на наказателното производство без адвокат;
- Да изследва начините на придобиване на адвокат от обвиняемите и подсъдимите, които са разполагали с такъв;
- Да разкрие степента на осъзнаване и готовността за защита от обвиняемите и подсъдимите на своите човешки права и на правото на адвокатска защита в наказателния процес;
- Да разкрие причините за липса на адвокатска защита на обвиняемите и подсъдимите през различните стадии на наказателното производство;
- Да разкрие зависимостта между тежестта на предвижданото по закон наказание и ползването на адвокатска защита;
- Да покаже преценката на обвиняемите и подсъдимите за качеството на адвокатската защита;
- Да разкрие зависимостта между употребата на физическо насилие спрямо задържаните в полицията и в следствието и наличието на адвокат по време на предварителното следствие;
- Да покаже междулическите различия при изтезанията / малтретирането, както и при упражняване на правото на адвокатска защита.

Наред с тези, изследването си постави и няколко други цели, по-опосредствано свързани с неговия основен проблем, за постигането на които използваната методика предлагаше добра възможност. Сред тях са

изследването на степента, в която се осъществява контакт с близки хора след задържането, както и на медицинското обслужване по време на задържане.

Изследването се осъществи чрез разпространяване през януари и февруари 1999 г. на стандартизиран въпросник (виж Приложение № 1) сред 993 респонденти - затворници, мъже и жени, които представляват представителна извадка на всички задържани в заведенията под ведомството на Главно управление на местата за лишаване от свобода (ГУМЛС), което се съгласи да сътрудничи на изследването. Общият брой на задържаните там, който включва осъдени с влязла в сила присъда, обвиняеми и подсъдимите с наложена мярка за неотклонение "задържане под стража" е малко повече от 11 000 души средно във всеки един ден от годината. От обхвата на изследването следователно са изключени три категории участници в наказателното производство:

1. Задържаните в следствените арести обвиняеми, които са около 1000 души във всеки един ден на годината;
2. Обвиняемите и подсъдимите, на които не е наложена мярка за неотклонение "задържане под стража";
3. Осъдените с влязла в сила присъда на друго освен на ефективно лишаване от свобода.

Изключването на горните категории представлява без съмнение едно ограничение на изследването. Трябва, обаче, да се отбележи, че изследваната група на осъдените, обвиняемите и подсъдимите в местата за лишаване от свобода представлява една от най-уязвимите от гледна точка на своето участие в наказателното производство както според тежестта на получените или възможните присъди, така и според имуществените и социалните си възможности да си осигури ефективна защита в хода на процеса. По-уязвима от нея е само групата на задържаните в следствените арести, но тя е повече от 10 пъти по-малка. Освен това, поради голямата съвкупност, която представляват, както и поради факта, че основната част (близо 80 %) от задържаните в заведенията на ГУМЛС са били задържани и по време на предварителното следствие в следствените арести, може да се приеме, че изследването е представително за най-уязвимата категория участници в наказателното производство.

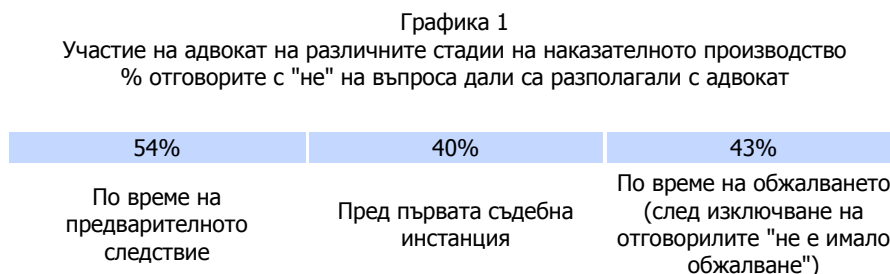
Въпросникът бе реализиран във вид на интервю, проведено от психолозите в системата на ГУМЛС. Интервюто бе осъществено от името на Българския хелзинкски комитет, който се ползва с особено доверие сред лишените от свобода като резултат от реализираната си в продължение на няколко години програма за защита на техните човешки права. Поради това, както и поради факта, че ГУМЛС е извън системата от органи на наказателния процес, и поради особеното място на затворническите психолози в системата на управлението, може да се приеме, че ситуацията на интервюиране от тях не предразполага към по-голямо недоверие, а оттук и към по-голяма недоверност на отговорите в сравнение със ситуацията на интервюиране от външни анкетьори. Инструктирането на анкетьорите и обработката на данните бяха осъществени от BBSS Gallup International.

3. Резултати

Представянето на резултатите по-долу ще стане въз основа на отговорите на респондентите при презумпцията, че те са във висока степен достоверни и че степента, в която те биха били в някаква степен недостоверни, освен когато не е изрично уговорено, е еднаква при всички индикатори.

А) Участие на защитник на различните стадии на наказателното производство

Картината, която се очертава от отговорите на респондентите, очертава един висок дял на лишени от свобода, които са участвали на всички стадии на наказателното производство без адвокат (вж. Графика 1).

Както се вижда от графиката, най-висок е този дял сред обвиняемите по време на предварителното следствие, а най-нисък - сред подсъдимите по време на производството пред първата съдебна инстанция. Но дори и пред първата съдебна инстанция 40 % от лишените от свобода твърдят, че не са имали адвокат. Основната част (73 %) от онези, които са разполагали с адвокат по време на предварителното следствие, са си го наели сами или им е бил нает от техни близки. Само на 27 % от обвиняемите той е бил назначен служебно. В това отношение следва да се отбележи, че възможностите за контакт с близки хора по време на предварителното следствие

изглежда е силно ограничен. Цели 44 % от респондентите съобщават, че не са имали такава възможност, а допълнителни 22 % твърдят, че такава им е била предоставена едва няколко дни след приемането.

Що се отнася до причините за липса на адвокат, повече от половината (56 %) от обвиняемите, които са участвали без адвокат по време на предварителното следствие, посочват като основна причина за това липсата на средства, за да си наемат, както и факта, че служебен не им се полага по закон. Сред представителите на етническите малцинства този процент е по-висок - 57 % при турците и 67 % при ромите. Подобна е и причината сред същия дял (57 % от подсъдимите), които са участвали без адвокат пред първата съдебна инстанция. Това означава, че по-голямата част от бедните обвиняеми и подсъдими са на практика лишени от възможност да участват пълноценно в наказателното производство, т.е. по отношение на тях съществува сериозен риск то да бъде несправедливо.

Б) Тежест на предвижданото по закон наказание и ползването на адвокатска защита

Последният извод би могъл да се потвърди или отхвърли след изследване на степента и ролята на участието на адвокат в наказателното производство в зависимост от тежестта на наказанието. Ако се обърнем към изследване на зависимостта между участието на адвокат в различните стадии на наказателното производство и размера на предвижданите по закон наказания, ще забележим следната любопитна зависимост (Виж Таблица 1).

Таблица 1
Участие на адвокат по време на предварителното следствие според размера на предвижданите по закон наказания
% на отговорилите отрицателно на въпроса дали са разполагали с адвокат по време на предварителното следствие и пред първата съдебна инстанция*

	Състави, предвиждащи до 5 г. лишаване от свобода	Състави, предвиждащи от 5 до 10 г. лишаване от свобода	Състави, предвиждащи над 10 г. лишаване от свобода
По време на предварителното следствие	56	63	35
Пред първата съдебна инстанция	46	52	16

*При определяне на групите е взет предвид максималният срок на предвиденото по съответните състави наказание.

Оказва се, че както по време на предварителното следствие, така и пред първата съдебна инстанция, участието на адвокат не следва тежестта на обвинението. Най-голям е дялът на респондентите, отговорили, че не са разполагали с адвокат, при категорията обвиняеми и подсъдими, чиито състави на обвинението предвиждат от 5 до 10 години лишаване от свобода. Следва категорията обвиняеми и подсъдими, чиито състави предвиждат до 5 г. лишаване от свобода и, накрая, напълно логично, ако се изхожда от разпоредбата на чл. 70 от НПК и от сериозността на житейската ситуация, пред която са изправени, следва категорията обвиняеми и подсъдими, чиито състави предвиждат над 10 години лишаване от свобода. Фактът, че участието на адвокат не следва тежестта на обвинението, може да се интерпретира и от гледна точка на ролята на адвоката в наказателното производство, по-точно, тъкмо това, че обвиняемият или подсъдимият е разполагал с адвокат, е способствало той да бъде подведен или осъден по обвинение, което предвижда по-ниско наказание.

Другият сериозен проблем е много големият дял на лишените от свобода, които са били обвинени или осъдени по текстове, предвиждащи над 10 години лишаване от свобода и които не са разполагали с адвокат пред първата съдебна инстанция и особено по време на предварителното следствие. С други думи, една голяма част от обвиняемите и подсъдимите, които могат да получат присъда повече от 10 години лишаване от свобода, са участвали в наказателното производство без адвокат. Този извод се потвърждава и от наблюденията на изследователи на БХК извън контекста на настоящото изследване, в хода на техните посещения в местата за лишаване от свобода. Причината е в обстоятелството, че за предоставяне на служебен адвокат по реда на чл. 70 от НПК правоприлагащите органи са приели за 10-годишен срок на наказанието в случай на състави, които предвиждат наказание повече от 10 години, да се зачита долната граница на предвиденото в НПК наказание*. В настоящото изследване бе приета, в противоположност на това, горната граница.

*В съответствие с Постановление № 6 на Пленума на Върховния съд от 1978 г.

В) Зависимост между наличието на адвокатска защита и употребата на незаконно физическо

насилие

Свърхупотребата на физическа сила от правоприлагащите органи в България е стар проблем на системата на наказателното правосъдие, повдиган нееднократно от български и международни организации за защита на човешките права. Голям брой респонденти и в настоящото изследване съобщават за изтезания / малтретиране при задържане, вътре в полицейските управления и по време на предварителното следствие (Виж Таблица 2).

Таблица 2
Изтезания/малтретиране по време и след задържане
% отговорили с "да" на въпроса беше ли употребена спрямо Вас физическа сила

51%	53%	37%
При арестуването	В сградата на полицията	По време на предварителното следствие

Както при предишни наблюдения, и тук рискът от незаконно физическо насилие е най-голям на първия етап от съприкосновението със системата на наказателното правосъдие - в полицията, и прогресивно намалява, оставяйки много висок, с придвижването по-нататък в системата.

В случая е особено важно да се отбележи ефекта от разделянето на двата въпроса - за употреба на физическа сила при арестуването, когато обстоятелствата предразполагат също така към законна употреба на такава в съответствие с чл. 78 от Закона за МВР, и за употреба на физическа сила вътре в сградата на полицията, когато задържаният е под контрола на полицейските служители. Данните разкриват почти еднаква степен на употреба на физическа сила в единия и в другия случай. Това не може да не наведе на мисълта за евентуална незаконност на насилието. Като се има предвид и неговия мащаб става ясно, че ние се изправяме пред един изключително сериозен проблем.

Наред с възможността за контакт с близки хора непосредствено след задържането, която, както вече стана ясно от по-горе, е значително ограничена в системата на българското наказателно правосъдие, превантивно действие оказва и възможността за незабавен преглед от лекар (включително от такъв по желание на задържания). И в това отношение, както се очертава от отговорите на респондентите, българската система съдържа сериозни ограничения. 34 % от тях съобщават, че не са били прегледани от лекар, а други 13 % твърдят, че това е станало, но по-късно, когато са имали здравословен проблем. Възможно е, впрочем, голяма част от отговорилите с "не" да са задържани в следствените арести преди влизането в сила на "Временните указания за организацията и реда на медицинското обслужване в арестите на Националната следствена служба" от февруари 1997 г., които изискват задължителен медицински преглед при постъпването. Настоящото изследване, обаче, не дава възможност това да се провери.

Съществува ясно очертана зависимост между участието на адвокат по време на предварителното следствие и рискът от изтезания / малтретиране (Таблица 3).

Таблица 3
Риск от изтезания/малтретиране в зависимост от участието на адвокат по време на предварителното производство
% респонденти, отговорили с "да" на въпроса дали спрямо тях е употребена физическа сила

	Когато е разполагал с адвокат	Когато не е разполагал с адвокат
По време на арестуването	46	56
Вътре в сградата на полицията	48	57
По време на предварителното следствие	29	42

Участието на адвокат по време на предварителното следствие намалява риска от изтезания/малтретиране. Намалението, макар и ясно очертано, обаче, не е голямо или поне не е в съответствие с предварителната хипотеза на изследването за едно много по-голямо намаление. Близко половината от респондентите, които са имали адвокат по време на предварителното следствие съобщават, че спрямо тях е употребена физическа сила, включително такива, които са бити в сградата на полицията. Това поставя въпроса за ролята на адвоката по време на предварителното производство като сериозен структурен проблем на системата на наказателното правосъдие в България, както и на системата от професионални и морални стандарти на адвокатската професия.

Г) Оценка на качеството на адвокатската защита, степента на осъзнаване и готовността за защита на собствените права от обвиняемите и подсъдимите

Оценката за качеството на адвокатската защита от респондентите не е еднозначна. Основната част от тях съобщават, че адвокатите общо взето са участвали в следствените действия и в съдебните заседания. При предварителното следствие делът на адвокатите, които са участвали само в някои, но не и във всички следствени действия, е по-висок от дела на адвокатите, които са участвали само на някои, но не и на всички съдебни заседания пред първата съдебна инстанция. Това, обаче, не е свързано с професионалните и други качества на адвокатите на едното и на другото място, а с характера на наказателното производство на единия и на другия стадий. Единственият притеснителен от морална и от професионална гледна точка проблем е относително високият (10% от ползвалите адвокат) дял на обвиняемите, които съобщават, че не са виждали въобще своя адвокат по време на предварителното следствие.

Една от хипотезите на изследването бе, че респондентите демонстрират слаба степен на запознатост и слаба степен на готовност за защита на своите човешки права, както и на правото си на адвокатска защита. Тази хипотеза, общо взето, се потвърди. По-малко от половината от обвиняемите, които съобщават, че са малтретирани, също така съобщават, че са подали жалба срещу употребата на незаконно физическо насилие спрямо тях в полицията и в следствието. По-точно, в случая с употреба на незаконно физическо насилие в полицията това са 45 %, а в случая с употреба на незаконно физическо насилие в следствието това са 37%. Изследването нямаше за цел да установи причините за този нисък процент. Могат обаче, като хипотеза, основана на многогодишния опит на БХК с интервюиране на жертви на незаконно насилие, да се посочат две причини: първо, липсата на доверие в системата на разследване на жалби за незаконно насилие и страхът от отмъщение; и, второ, липсата на съзнание за незаконността на малтретирането - резултат от интериоризираната култура на насилието като характерен феномен на балканското общество.

Малко по-добре стоят нещата с осъзнаването и готовността за защита на правото на адвокат по време на предварителното следствие. Там 56% от респондентите, които не са разполагали с адвокат, съобщават, че са поискали от следователя да им отпусне защитник, при това цели 40% твърдят, че са го направили настоятелно. Този процент е значително по-нисък при първата съдебна инстанция - общо 36% от респондентите, които не са разполагали с адвокат, съобщават, че са поискали от съдията да им отпусне защитник, 28% настоятелно. По-ниският процент на поискалите служебен адвокат пред първата съдебна инстанция се обяснява по всяка вероятност с ефекта на вече получения отказ от следователя. Впрочем, по отношение на искането за отпускане на защитник, както и при отговорите на въпросите за евентуалното вписване на отказа в протокола, вероятността за недоверие на отговорите е евентуално малко (но не значително) по-голяма отколкото при останалите отговори поради ефекта от самата тема на изследването.

Д) Междуетнически различия при употребата на физическа сила и при ползване на правото за адвокатска защита

Междуетническите различия при употребата на физическа сила и при ползване на правото на адвокатска защита е важно, за да се проследят евентуалните дискриминационни ефекти в системата на наказателното правосъдие. В Таблица 3 са представени междуетническите различия при изтезанията и малтретирането. Данните са представителни за българите, турците и ромите - трите общности, които са представени с големи групи в местата за лишаване от свобода.

Таблица 4
Междуетнически различия при изтезанията/малтретирането
% отговорили с "да" на въпроса: "Беше ли употребена спрямо Вас физическа сила?"

	Българи	Турци	Роми
При арестуването	50	52	54
Вътре в полицията	50	54	60
По време на предварителното следствие	34	34	44

Резултатите изцяло поддържат наблюденията на редица български и международни наблюдатели на човешките права - етническите малцинства са изправени пред по-висок риск от незаконно физическо насилие на всички стадии на наказателното производство. Най-висок е той при ромите.

За да се прецени проблемът с дискриминацията при употребата на незаконно физическо насилие, предвид казаното по-горе за зависимостта между употребата на физическо насилие и участието на адвокат по време на предварителното следствие, следва да се направи и анализ на междуетническите различия при участието на адвокат в наказателното производство и особено по време на предварителното следствие. Тези различия са

представени в Таблица 5.

Таблица 5
Междуетнически различия при участието на адвокат в наказателното производство
% отговорили отрицателно на въпроса дали са имали адвокат на различните стадии на наказателното производство

	По време на предварителното следствие	Пред първата съдебна инстанция	По време на обжалването (без отговорилите "не е имало обжалване")
Българи	48	35	36
Турци	58	48	51
Роми	64	48	51

От таблицата се вижда, че участието на адвокат на всички стадии от наказателното производство е чувствително по-слабо при хората от етническите малцинства (турци и особено роми). Особено драстична е разликата между българите и ромите по време на предварителното следствие, там, където участието на адвокат е от решаващо значение за предотвратяване на незаконното физическо насилие.

Горните данни трябва също така да се четат заедно с отговорите на въпроса за състава на обвинението, за да се направи по-категоричен извод за наличието или липсата етническа дискриминация. На този фон се вижда, че турците и ромите се подвеждат по състави, които, общо взето, предвиждат по-ниски наказания (Виж Таблица 6). Важно е да се отбележи, че тук става дума за предвижданите от закона максимални наказания за съответните състави, а не за размера на реално произнесените присъди. Сравняването на първото с последното е отделно основание да се изследва етническата дискриминация в системата на наказателното правосъдие, но тази задача е извън обсега на настоящото изследване.

Таблица 6
Размер на предвижданите по закон наказания според етническата група на лишените от свобода
% посочили максималния размер на предвижданото наказание според състава на члена на Наказателния кодекс в рамките на една от трите категории

	Българи	Турци	Роми
Състави, предвиждащи до 5 г. лишаване от свобода	4	4	4
Състави, предвиждащи от 5 до 10 г. лишаване от свобода	58	62	65
Състави, предвиждащи над 10 г. лишаване от свобода	33	26	25

По-слабото участие на адвокат в предварителното следствие при етническите малцинства е без съмнение част от причината те да са в по-голяма степен жертви на незаконно физическо насилие. Дали към това могат да се прибавят и някакви преки дискриминационни причини е трудно да се отговори като се изхожда от наличните по това изследване данни. Фактът, обаче, че те се подвеждат по състави, които общо взето предвиждат по-ниски наказания, съпоставен с обстоятелството, че делът на онези от тях, които не могат да си намерят адвокат поради бедност, е по-висок, както и с по-високия риск от незаконно физическо насилие спрямо тях разкрива непряка дискриминация като резултат от множество социални фактори, която на свой ред оказва сериозен ефект върху тяхното участие в системата на наказателното правосъдие.

4. Обобщение

Адвокатската защита на бедните обвиняеми и подсъдими е сериозен проблем на системата на българското наказателно правосъдие. Голям брой бедни хора участват във всички стадии на наказателното производство без адвокатска защита. Основната форма на участие на адвокат в системата е чрез договаряне (лично или от близки хора) и наемане срещу заплащане. Това изключва от системата големи групи хора, които не могат да си наемат адвокат поради бедност. Основните етнически малцинства в България (турците и ромите) са изключени в по-голяма степен, отколкото останалата част от населението. В случая с употреба на незаконно физическо насилие, което поради широкото си разпространение е друг сериозен проблем на системата на наказателното правосъдие, особено при полицейското задържане, съществува сериозни основания да се предполага пряка дискриминация

спрямо хора от основните малцинствени общности.

Участието на адвокат в наказателното производство оказва значим ефект върху неговия изход. То влияе върху тежестта на обвинението и върху риска от изтезания / малтретиране и представлява една от основните гаранции за справедлив процес. Всичко това прави създаването на ефективна система на адвокатска помощ на бедните обвиняеми и подсъдими въпрос на приоритет в българското законодателство и практика.

Приложение № 1

Общо разпределение

1. Вие сте:

- Обвиняем(а) 8%
- Подсъдим(а) 19%
- Осъден(а) с влязла в сила присъда 70%
- Не знам / без отговор 3%

2. По кои членове на НК сте обвинен(а) или осъден(а)?*

- Предвиждащи до 5 г. лишаване от свобода 4%
- Предвиждащи от 5 до 10 г. лишаване от свобода 61%
- Предвиждащи над 10 г. лишаване от свобода 30%
- Не знам / без отговор 6%

* Отговорите са допълнително групирани, като за основа е взета горната граница на предвижданото наказание.

3. Бил(а) ли сте задържан(а) или не по време на предварителното следствие?

- Не 19%
- Да, за част от времето 60%
- Да, през цялото време 18%
- Не знам / без отговор 3%

4. Ако сте бил(а) задържан(а) по време на предварителното следствие, бяхте ли прегледан(а) от лекар?

- Да, още с приемането 37%
- Да, по-късно, когато имах здравословен проблем 13%
- Не 34%
- Не съм бил(а) задържан(а) 12%
- Не знам / без отговор 3%

5. Ако сте бил(а) задържан(а) по време на предварителното следствие, беше ли Ви дадена възможност да се свържете със свои близки?

- Да, веднага 19%
- Да, но няколко дни след приемането 22%
- Не 44%
- Не съм бил(а) задържан(а) 12%
- Не знам / без отговор 3%

6. Разполагате ли с адвокат по време на предварителното следствие?

- Да 43%
- Не 54%
- Не знам / без отговор 3%

7. Ако сте разполагал(а) с адвокат по време на предварителното следствие, колко често имахте възможност да ползвате услугите му?

- На всички следствени действия, в които съм участвал(а) 19 %
- Само на някои следствени действия 25 %
- Не съм разполагал(а) с адвокат 47 %
- Не съм го (я) виждал(а) въобще 5 %
- Без отговор 4 %

8. Ако сте разполагал(а) с адвокат по време на предварителното следствие, как се сдобихте с него?

- Наех си го сам(а) 9 %
- Наеха го мои близки 28 %

- Беше ми отпуснат служебно 13 %
- Не съм разполагал(а) с адвокат 47 %
- Не знам / без отговор 3 %

9. Ако не сте разполагал(а) с адвокат по време на предварителното следствие, коя беше причината?

- Нямах пари да си наема, а служебен не ми отпуснаха, защото не ми се полага 37 %
- Нямах нужда 9 %
- Не намерих подходящ 5 %
- Разполагах с адвокат на предварителното следствие 35 %
- Не знам / без отговор 14 %

Следващите три въпроса се задават само на онези, които са отговорили с първите две опции на предишния:

10. Поискахте ли или не от следователя да Ви отпусне защитник?

- Не 38 %
- Да, поисках настоятелно 31 %
- Да, но не бях настоятелен(на) 16 %
- Не знам / без отговор 7 %

11. Поискахте ли или не от следователя да впише в протокола искането Ви за защитник?

- Не 50 %
- Да, поисках настоятелно 31 %
- Да, но не бях настоятелен(на) 7 %
- Не знам / без отговор 13 %

12. Беше ли вписано или не искането Ви за защитник в протокола?

- Да 10 %
- Не 48 %
- Не знам / без отговор 43 %

13. Разполагахте ли или не с адвокат пред първата съдебна инстанция?

- Да 54 %
- Не 40 %
- Не знам / без отговор 5 %

14. Ако сте разполагал(а) с адвокат пред първата съдебна инстанция, колко често имахте възможност да ползвате услугите му?

- На всички съдебни заседания 39 %
- Само на някои съдебни заседания 16 %
- Не съм разполагал(а) с адвокат пред първата съдебна инстанция 38 %
- Не знам / без отговор 7 %

15. Ако не сте разполагал(а) с адвокат пред първата съдебна инстанция, коя беше причината?

- Нямах пари да си наема, а служебен не ми отпуснаха, защото не ми се полага 31 %
- Нямах нужда 6 %
- Не намерих подходящ 4 %
- Разполагах с адвокат пред първата съдебна инстанция 46 %
- Не знам / без отговор 13 %

Следващите три въпроса се задават на онези, които са отговорили с първите две опции на предишния

16. Поискахте ли или не от съдията да Ви отпусне защитник?

- Не 54 %
- Да, поисках настоятелно 28 %
- Да, но не бях настоятелен(на) 8 %
- Не знам / без отговор 9 %

17. Поискахте ли или не от съдията да впише в протокола искането Ви за защитник?

- Не 56 %
- Да, поисках настоятелно 23 %
- Да, но не бях настоятелен(на) 3 %

- Не знам / без отговор 18 %

18. Беше ли вписано или не искането Ви за защитник в протокола?

- Да 12 %

- Не 45 %

- Не знам/без отговор 43 %

19. Разполагате ли с адвокат по време на обжалването на присъдата?

- Да 33 %

- Не 29 %

- Не е имало обжалване 32 %

- Не знам / без отговор 5 %

20. Когато Ви арестуваха, спрямо Вас беше ли употребена физическа сила?

- Да 51 %

- Не 44 %

- Не съм бил(а) арестуван(а) 2 %

- Не желая да отговоря 3 %

21. Беше ли употребена спрямо Вас физическа сила вътре в сградата на полицията, след като Ви откараха там?

- Да 53 %

- Не 41 %

- Не съм бил(а) откарван(а) в сградата на полицията 2 %

- Не желая да отговоря 4 %

Следващият въпрос се задава само на отговорилите с "да" на предишния:

22. Вие лично подадохте ли оплакване за употребата на физическа сила спрямо Вас в полицията?

- Да 17 %

- Да, пред следователя 15 %

- Да, пред съда 13 %

- Не 48 %

- Не желая да отговоря 7 %

23. Беше ли употребена спрямо Вас физическа сила по време на предварителното следствие?

- Да 37 %

- Не 57 %

- Не желая да отговоря 6 %

Следващият въпрос се задава само на отговорилите с "да" на предишния:

24. Вие лично подадохте ли оплакване за употребата на физическа сила спрямо Вас в следствието?

- Да 37 %

- Не 53 %

- Не желая да отговоря 10 %

25. По пол Вие сте:

- Мъж 96 %

- Жена 4 %

26. По етническа принадлежност Вие сте:

- Българин 52 %

- Турчин 18 %

- Ром/Циганин 27 %

- Друг (моля отбележете) 2 %

27. Преди задържането Вие сте живял(а) в:

- София 10 %

- Бивш окръжен град 30 %

- Друг град 33 %

- Село 26 %

28. Вашата възраст е:

- 14-18 г. 3 %
- 18-25 г. 19 %
- 25-35 г. 40 %
- 35-45 г. 25 %
- 45-55 г. 10 %
- Над 55 г. 3 %

29. Вашето семейно положение е:

- Женен/Омъжена 43 %
- Неженен 56 %

Бележки към текста:

[1] Report to the Bulgarian Government on the visit to Bulgaria carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 26 March to 7 April 1995 and Responses of the Bulgarian Government, Strasbourg, 6 March 1997, para. 87. обратно

[2] Виж § 9 от междинния доклад. обратно

[3] Виж например: Румен Ненков, Правната помощ за бедните обвиняеми, Правата на човека, кн. 2/1998, с. 47, където се твърди: "Несъответствието между процесуалния закон и международния стандарт, установен от чл. 6, параграф 3с от Конвенцията, е повече от очевидно." С решение № 479 по н.д. № 670/94 Върховният съд прие, че разпоредбата на Европейската конвенция може да послужи за пряко правно основание за назначаване на безплатен защитник на бедния обвиняем, по силата на това, че тя има пряко действие, но без изменение на член 70 от НПК системното прилагане на Конвенцията би било невъзможно (виж пак там, с. 48).